

הרב יהודה זולדן, באר יהודה – מגילה, עמ' 85-68

שיעור ה

מקרא מגילה במסגרת המשפחה ובבית הכנסת

(מגילה ג ע"א-ד ע"א)

- א. "עליהם ועל זרעם ועל כל הנלוים עליהם... משפחה ומשפחה"
- ב. מקריאה במסגרת המשפחה לקריאה בבית הכנסת
- ג. קריאת מגילה בבית הכנסת
- ד. קריאה בבית הכנסת או בבית
1. ילדים קטנים
2. נשים
- סיכום

א. "עליהם ועל זרעם ועל כל הנלוים עליהם... משפחה ומשפחה"

בגמרא (ג ע"א) נאמר:

"משפחה ומשפחה" (אסתר ט, כח). למאי אתא? אמר רבי יוסי בר חנינא: להביא משפחות כהונה ולויה שמבטלין עבודתן, ובאין לשמוע מקרא מגילה. דאמר רב יהודה אמר רב: כהנים בעבודתן, ולוים בדוכנן, וישראל במעמדן, כולן מבטלין עבודתן ובאין לשמוע מקרא מגילה. תניא נמי הכי: כהנים בעבודתן, ולוים בדוכנן, וישראל במעמדן, כולן מבטלין עבודתן ובאין לשמוע מקרא מגילה. מכאן סמכו של בית רבי שמבטלין תלמוד תורה ובאין לשמוע מקרא מגילה. קל וחומר מעבודה. ומה עבודה שהיא חמורה מבטלינן, תלמוד תורה לא כל שכן?

כך גם נאמר בקצרה בירושלמי (ב, ד):

רבי חלבו רב חמא בר גוריא בשם רב חמא בר עוקבא בשם רבי יוסי בן חנינא: "משפחה ומשפחה" (אסתר ט, כח) מיכן למשמרות כהונה ולויה שיהו בטלין. אמר רבי חלבו: מיכן לבית הוועד שיהא בטל.

רבי יוסי בר חנינא חי בארץ ישראל לאחר חורבן בית המקדש השני.¹ ייתכן שהייתה לו מסורת שכך היה,² או שכוונת דבריו לומר שאף בזמן הבית היה נכון לבטל את העבודה בשביל מקרא מגילה. רבי יוסי בר חנינא לא אמר להיכן היו באות המשפחות הללו. נראה להציע שבתחילה היו קוראים את המגילה במסגרת משפחה או בחבורה קבועה וסגורה. לכן נאמר שבחבורות קבועות, כמו משמרות

¹ בגמרא (ערכין ד ע"א) מופיעה אמירה זו בשם רב יהודה אמר שמואל.

² הרב יששכר תמר (עלי תמר, מגילה ב, ד) כתב: "שבאו לבית הכנסת שבהר הבית וקראו שם המגילה כמו שכהן גדול ביום הכיפורים קרא שם הפרשה. כמו שכתוב [יומא סח ע"ב, וברש"י ד"ה בית הכנסת]... ושוב חזרו לעזרה לעבודתן". אך לא נזכר שהקריאה הייתה בבית הכנסת שבהר הבית.

המקדש – כוהנים, לוויים וישראלים – או "בית הועד" או "בית רבי",³ היו קוראים את המגילה במסגרת רחבה יותר.

בפסוק נכתב "משפחה ומשפחה", אך צוינו גם מעגלים נוספים שקיבלו עליהם לקיים את ימי הפורים:

קימו וקבלו היהודים עליהם ועל זרעם ועל כל הנלווים עליהם ולא יעבור להיות עשים את שני הימים האלה ככתבם וכזמנם בכל שנה ושנה. והימים האלה נזכרים ונעשים בכל דור ודור משפחה ומשפחה מדינה ומדינה ועיר ועיר וימי הפורים האלה לא יעברו מתוך היהודים וזכרם לא יסוף מזרעם" (אסתר ט, כז–כח).

אלו שקיבלו עליהם לקיים את ימי הפורים הם זרעם והנלווים עליהם, והמסגרות הן: משפחה ומשפחה, מדינה ומדינה, עיר ועיר. רש"י (אסתר שם) פירש:

נזכרים – בקריאת מגילה. ונעשים – משתה ושמחה ויום טוב לתת מנות ומתנות. משפחה ומשפחה – מתאספין יחד ואוכלים ושותין יחד, וכך קבלו עליהם שימי הפורים לא יעברו. וזכרם – קריאת מגילה.

דברי רש"י בביאור "נזכרים ונעשים" מבוססים על דרשה שמופיעה בירושלמי (א, א):

"והימים הללו נזכרים ונעשים" – רבי חלבו רבי חונה בשם רב: "והימים האלה נזכרים ונעשים" נזכרים בקריאה, ונעשים בסעודה.

מדברים אלו עולה שיש לקיים את סעודת הפורים במסגרת המשפחה, וכך ייזכר נס פורים.⁴ הרלב"ג (אסתר שם) פירש שהפסוק שמדובר בו על כך שקיבלו עליהם לקיים את ימי הפורים "ועל כל הנלווים עליהם" הוא אסמכתא לכך שגם נשים ועבדים חייבים במקרא מגילה. ייתכן שגם רש"י התכוון לומר שיש לקרוא את המגילה במסגרת המשפחה. "נזכרים ונעשים בכל דור ודור משפחה ומשפחה" – מקרא מגילה, המשתה והשמחה.⁵

³ הביטוי "בית רבי" מופיע כמה פעמים בש"ס: אפרסמון של בית רבי (ברכות מג ע"א); מולאות של בית רבי (שבת נב ע"א); פמוטות של בית רבי (שבת קכא ע"ב), ועוד רבים.

⁴ לקריאת המגילה וסיפור הנס במסגרת המשפחה יש ערך נוסף בעקבות המסופר במגילה. במגילה מתוארים חיי הוללות, משתאות, ושהנשים הן חפצים בידי הבעלים "להיות כל איש שרר בביתו" (אסתר א, כב), ומתוארות באריכות רבה ההכנות הקשורות ליופיין של הנשים (אסתר ב), זאת לעומת התנהלות של משפחה יהודית (אסתר ב, ה–ז): "איש יהודי היה בשושן הבירה ושמו מרדכי בן יאיר בן שמעי בן קיש איש ימיני... ויהי אמן את הדסה היא אסתר בת דדו כי אין לה אב ואם והנערה יפת תאר וטובת מראה ובמות אביה ואמה לקחה מרדכי לו לבת" – דוד שמאמץ את האחיינית היתומה למסגרת משפחתו. ייתכן שזו סיבה נוספת לאזהרתו של מרדכי לאסתר (אסתר ב, י): "לא הגידה אסתר את עמה ואת מולדתה כי מרדכי צוה עליה אשר לא תגיד", ושוב: "אין אסתר מגדת מולדתה ואת עמה כאשר צוה עליה מרדכי" (שם כ). מולדת בלשון המקרא היא המשפחה הרחבה (בראשית יב, א; כד, ד; לב, י; ועוד), שלא ידעו שהיא באה ממשפחה שמתנהלים בה אורחות חיים נורמטיביים שיש בהם נתינה ועזרה לזולת.

⁵ הנצי"ב (שאלות דרב אחאי, שאילתא סז, העמק שאלה, אות א) כתב: "התקינו חז"ל לומר הלל על הסעודה וכן התקינו חז"ל סעודת פורים על זה האופן". הוא השווה בין ההלל בסעודת ליל הסדר ובין שירות ותשבחות לה' בסעודת פורים. ייתכן שבסעודה קראו את המגילה כשם שקוראים את ההגדה סביב השולחן בליל הסדר.

ב. מקריאה במסגרת המשפחה לקריאה בבית הכנסת

מי חייב ומי פטור ממקרא מגילה? בפסוק נאמר שקיבלו את פורים "עליהם על זרעם ועל כל הנלוים עליהם". ייתכן שפסוק זה הוא המקור לרשימת החייבים בקריאת מגילה (תוספתא ב, ד):

הכל חייבין בקריאת מגילה:

כהנים, לויים, וישראל.

גרים, ועבדים משוחררין, חללים, נתינים, וממזרים.

סריס אדם, סריס חמה, פצוע דכא, וכוות שפכה.

כולן חייבין ומוציאין את הרבים ידי חובתן.

טומטום ואנדרוגינוס חייבין, ואין מוציאין את הרבים ידי חובתן.

אנדרוגינוס מוציא את מינו, ואינו מוציא את שאינו מינו.

טומטום אינו מוציא לא את מינו ולא את שאינו מינו.

כל בית ישראל חייב בקריאת המגילה, ואף אלו שיש להם בעיות ייחוס ופצועי גוף. בהמשך (תוספתא שם) נאמר בנוגע לנשים וקטנים:

נשים ועבדים וקטנים פטורין, ואין מוציאין את הרבים ידי חובתן.

אמר רבי יהודה: קטן הייתי וקריתיה לפני רבי טרפון בלוד, וקבלני.

אמר רבי: קטן הייתי וקריתיה לפני רבי יהודה באושה והיו שם זקנים, ולא אמר אחד מהן

דבר. אמרו לו: אין מביאין ראיה מן המתיר.

מיכן ואילך הונהגו קטנים שיהו קורין אותה לרבים.

נשים וקטנים הם חלק מהמשפחה, ואף על פי שנאמר "משפחה ומשפחה", נשים וקטנים פטורים ממקרא מגילה. אולם כבר בתוספתא הסכימו מספר תנאים – רבי, רבי יהודה, רבי טרפון וזקנים ששםם לא נזכר – שקטן חייב במקרא מגילה ואף יכול להוציא אחרים ידי חובה. התיאור של רבי יהודה שקרא בפני רבי טרפון בלוד, והתיאור של רבי שקרא מגילה בפני רבי יהודה באושה, מלמדים שהיו קוראים את המגילה בחבורות, ומשלב מסוים היו קוראים את המגילה ברבים. בירושלמי (ב, ה) נכתבה התוספתא בנוגע לקטן באופן הבא, ונוספו לה דעת בר קפרא ומעשה מרבי יהושע בן לוי:

רבי יהודה מכשיר בקטן. אמר רבי יודה: קטן הייתי וקריתיה לפני רבי טרפון בלוד. אמרו לו:

קטן הייתה ואין עדות לקטן.

אמר רבי: מעשה שקריתיה לפני רבי יהודה באושה. אמרו לו: אין זו ראיה היא, שהוא מתיר.⁶

מיכן והילך נהגו הרבים לקרותה בבית הכנסת.

בר קפרא אמר: צריך לקרותה לפני נשים ולפני קטנים שאף אותם הוו בספק.⁷

⁶ בתלמוד הבבלי (כ"א) דנה הגמרא בדברי הברייתא: "רבי יהודה מכשיר בקטן, דתניא אמר רבי יהודה: קטן הייתי וקריתיה למעלה מרבי טרפון וזקנים בלוד. אמרו לו: אין מביאין ראיה מן הקטן. תניא, אמר רבי: קטן הייתי וקריתיה למעלה מרבי יהודה. אמרו לו: אין מביאין ראיה מן המתיר. ולימרו ליה אין מביאין ראיה מן הקטן? חדא ועוד קאמרו ליה. חדא דקטן היית, ועוד אפילו גדול היית אין מביאין ראיה מן המתיר".

⁷ תוספות (כד ע"א ד"ה אבל), ציינו אף הם שקטנים חייבים במקרא מגילה כמו נשים מפני שאף הם היו באותו ספק סכנה. הרב אליעזר ברבי יואל הלוי (ראב"ה, חלק ב – מסכת מגילה סי' תקסט) כתב שקטנים ונשים חייבים מפני שאף הם היו באותו הנס. נראה שאין הבדל משמעותי בין הלשונות.

רבי יהושע בן לוי עבד כן. מכנש בנוי ובני בייתה וקרי לה קומיהון.

בשמו של רבי יהושע בן לוי מופיעה האמירה (ד ע"א): "נשים חייבות במקרא מגילה שאף הן היו באותו הנס".⁸ על פי דברי רבי יהושע בן לוי הללו הסבירו בגמרא (ערכין ב ע"ב-ג ע"א) את הברייתא:

הכל חייבין במקרא מגילה, הכל כשרין לקרות את המגילה. לאיתויי מאי? לאיתויי נשים, וכדברי יהושע בן לוי. דאמר רבי יהושע בן לוי: נשים חייבות במקרא מגילה שאף הן היו באותו הנס.⁹

בגמרא לא נאמר באיזו מסגרת יקראו הנשים מגילה, אם כי על פי הסיפור בירושלמי על רבי יהושע בן לוי, נראה שהוא התכוון שיקראו מגילה במסגרת המשפחה. ייתכן אף שהירושלמי סמך את המעשה על רבי יהושע בן לוי לדברי בר קפרא כדי לומר שהקריאה בפני נשים, וכן הקריאה בפני קטנים, היא במסגרת המשפחה או במסגרת חבורה בעת הסעודה והמשתה. הרב שמעון קיירא (ספר הלכות גדולות, סימן יט – הל' מגילה עמ' רלו) הוסיף עוד על האמור בירושלמי:

רבי יהושע בן לוי מכניס אל כל אנשי ביתו וקורא לפניהם מגילת אסתר. רבי יונה אבוב דרבי מנא היה מתכוין לקרות אותה לפני הנשים שבביתו, שהכל היו בספק, והכל חייבין במשמע, אחד הנשים ואחד העבדים ואחד הקטנים.

רבי יונה, אביו של רבי מנא, היה אמורא בארץ ישראל וחי לאחר בר קפרא ורבי יהושע בן לוי, והוא גם כן קרא מגילה בפני בני ביתו. ייתכן שהדברים בתוספתא "מיכן והילך נהגו הרבים לקרותה לרבים", או כנוסח הירושלמי: "מיכן ואילך נהגו הרבים לקרותה בבית הכנסת", מלמדים על כך שקריאת המגילה הייתה נעשית בתחילה במסגרת של חבורות או משפחות. היו תנאים שסברו שקטן פטור מלקרוא מגילה, וממילא קטן אינו מוציא את הגדול ידי חובה, אך משום שראו שבכל זאת קטנים קוראים בפני גדולים את המגילה הם הנהיגו שיקראו את המגילה בבית הכנסת בציבור. בכל זאת היו אמוראים שקראו מגילה בפני בני ביתם – נשים, עבדים וקטנים.

ג. קריאת מגילה בבית הכנסת

מקרא מגילה בבית הכנסת מופיע כבר בתוספתא (ב, ה):

אמר רבי שמעון בן לעזר: מעשה ברבי מאיר שקראה בבית הכנסת בטבעון מיושב, והיו בני הכנסת יושבין. כיון שגמרה נתנה לאחר וברך עליה.

אומנם רבי שמעון הזכיר את המעשה כדי ללמד על ישיבה בעת הקריאה ועל ברכה לאחר הקריאה, אך מדבריו אפשר ללמוד שקראו את המגילה בבית הכנסת.

בגמרא (ה ע"א) דנו רב ורב אסי באופן מקרא המגילה במסגרת הציבור:

אמר רב: מגילה בזמנה קורין אותה אפילו ביחיד, שלא בזמנה בעשרה.

⁸ על החובה המוטלת על נשים לקרוא מגילה ראה בשיעור ו: נשים במקרא מגילה: החובה והרשות להוציא אחרים.

⁹ על משמעות נימוק זה של רבי יהושע בן לוי בנוגע לחובת נשים במקרא מגילה, נר חנוכה וארבע כוסות, ראה בהרחבה בספרי: "שאף הן היו באותו הנס", באר יהודה – פסחים, עמ' 326–341.

רב אסי אמר: בין בזמנה בין שלא בזמנה בעשרה.
הוא עובדא וחש ליה רב להא דרב אסי.

הרשב"א (ה"ע"א) הסביר את פסיקתו של רב, שסבר שבזמנה אפשר לקרוא את המגילה ביחיד:

אפילו רב מודה הוא שצריך לקרותה עם הצבור משום ד"ברב עם הדרת מלך" (משלי יד, כח) ופרסומי ניסא ברבים. אלא שלא הטריחוהו חכמים לאסוף ולכנס עשרה כדי לקרותה. והילכך בשעה שהצבור קורין, מבטלין עבודה ותלמוד תורה ובאין לשמוע עם הצבור. ואף על פי שיש בבית הוועד אפי' י' ואפי' ק' כשל בית רבי, משום ד"ברב עם הדרת מלך".

קריאת המגילה בציבור היא פרסום הנס ברבים "ברב עם הדרת מלך". העובדה שהמגילה נקראת בציבור מעניקה לה מעמד אחר, וזה מסר אחר ממקרא מגילה במסגרת המשפחה. על התחשבות בילדים שבאים לשמוע מקרא מגילה אפשר ללמוד מדברי רבי שמחה מוויטרי (מחזור ויטרי, סי' רמה):

"איש יהודי", וכן "ומרדכי יצא", "ליהודים", "כי מרדכי היהודי", שנהגו העם לאומרו בפה אחד בשעת קריית מגילה אינה חובה. ואינו מנהג. אלא שמחת תינוקות.

ממנהג זה אפשר ללמוד שקטנים הובאו לבית הכנסת כדי שיהיו נוכחים בו בעת קריאת המגילה. הרב צדקיה הרופא (ספר שבלי הלקט ענין פורים סי' ר) הסביר אחר כך מה מטרת המנהג:

וכן מה שאמרו בשעת קריאת המגילה "איש יהודי", "ויתלו את המן", "ליהודים היתה אורה", "כי מרדכי היהודי" שנהגו העם לאומרו בפה אחד אינו חובה ולא מנהג, אלא שמחת תינוקות וקולות לפניהן כדי שישמחו. וגם בראותם שינוי כזה, שואלין מה זה? ומתוך כך אתה בא לספר ולהגיד גבורותיו של בורא למען ישמעו ולמען ילמדו ליראה אותו כל הימים.

הצגת המטרה באופן זה מזכירה שוב את ליל הסדר. פעולה חריגה שתעורר את הילדים לשאול ולהתעניין במה מדובר. אמנם זהו מנהג ולא הכול קיימו אותו, אך הוא מחזק את הטיעון שילדים קטנים באו לבית הכנסת.

הרב יצחק אור זרוע (ספר אור זרוע חלק ב – הלכות מגילה סי' שסח) כתב על מקומם של נשים וילדים בעת קריאת המגילה:

אמר רבי יהודה אמר רב: כהנים בעבודתם ולוים בדוכנם וישראל במעמדם, מבטלין מעבודתם ובאין לשמוע מקרא מגילה. מכאן סמכו של בית רבי שמבטלין תלמוד תורה ובאין לשמוע מקרא מגילה עם הציבור... משום פרסומי ניסא. הילכך אותם בני אדם שמניחים בית הכנסת והולכין לבתיהם וקורין מגילה בביתם, אינם עושים בטוב. אלא צריך לבוא עם אשתו וילדיו לבית הכנסת לשמוע מקרא מגילה משום פרסומי ניסא, דהא אפילו תלמוד תורה מבטלין לכך. מיהו אם משום פחד או סכנה – מותר.¹⁰

האור זרוע כתב בלשון מחייבת. אלו שקוראים בביתם "אינם עושים בטוב, אלא צריך לבוא עם אשתו וילדיו לבית הכנסת לשמוע מקרא מגילה". רק אם יש פחד או סכנה להביא נשים וקטנים לבית הכנסת אפשר לקרוא בבית. כך יש ללמוד מבית רבי שביטלו תלמוד תורה ובאו לשמוע מגילה. הרב אליעזר מגרמיזא (הרוקח, הלכות פורים סי' רלו) כתב:

¹⁰ דברי האור זרוע הובאו בהגהות אשר"י (מגילה ג, א).

בפרק א דמגילה אמר רבי יהושע בן לוי: נשים חייבות במקרא מגילה שאף הן היו באותו הנס. ירושלמי. אמר בר קפרא צריך לקרותה בפני אנשים ונשים שאף הן היו בספק להשמיך להרג ולאבד. רבי יהושע בן לוי הוה מכנש בייתה וקרי קמיהון. מיכן נהגו להביא קטנים וקטנות לקריאת מגילה.

ספר הרוקח כתב אף הוא שנהגו להביא קטנים וקטנות לבית הכנסת, אף על פי שהוא ציטט את מנהגו של רבי יהושע בן לוי לקרוא מגילה לבני ביתו בבית. הרב צדקיה הרופא (שבלי הלקט, ענין פורים, קצה) כתב אחרת:

כל הנשים חייבות במקרא מגילה. וכי בעשרה קורין אותה לה? אלא כל אדם משמיע אותה לאנשי ביתו בכל ברכותיה ביחיד ומוציאין ידי חובתן ביום ובלילה שאף הן היו באותו הנס. וחייבות במקרא מגילה אף על פי שהוא מצוות עשה שהזמן גרמא וכן מנהג בכל ישראל. רבנו יעקב (טור, אורח חיים, סי' תרפז) חזר וכתב שיש להיזהר במקרא מגילה בציבור:

וצריך אדם ליזהר שלא לבטל קריאתה. שהרי אפילו כהנים צריכין לבטל מעבודתן כדי לשמוע מקרא מגילה ואפילו תלמוד תורה ששקולה כנגד כל המצוות, מבטלין אותה לשמוע מקרא מגילה כל שכן שאר המצוות. ואין לך דבר שאין נדחה מפני מקרא מגילה אלא קבורת מת מצוה בלבד שהמוצא מת מצוה קוברו ואח"כ קורא, אבל שאר כל המצוות נדחין מפניה. הלכך צריך אדם ליזהר בה.

הרב יואל סרקיש (בית חדש, ב"ח, שם) הסביר מדוע הטור האריך בעניין זה:

קשה, למה האריך בלשונו וכתב "וצריך כל אדם ליזהר... הלכך צריך כל אדם ליזהר בה", ולמה לא כתב הדינים בסתם כמו שכתבו הרמב"ם והסמ"ג ושאר הפוסקים? ונראה דלפי שבדורותיו לא היו נזהרין לקרות המגילה בבית הכנסת עם הצבור ביום ובלילה, או מפני טרדת הכנת סעודת פורים שהיא מצוה ועוסק במצוה פטור מן המצוה (ברכות יא ע"א; יד ע"ב, וברש"י שם ד"ה פטור), או מפני אשתו וילדיו ובניו שקשה עליהם לבא לבית הכנסת בפרט בלילה, ולכן היו קורין המגילה בבתיהם בעשרה. וכך היו נוהגין בזמנו של האור זרוע כדמוכח בהגהות אשיר"י בפרק קמא דמגילה (סי' ג). ועל כן כתב רבנו "וצריך ליזהר שלא לבטל קריאתה" רוצה לומר קריאתה עם הצבור בבית הכנסת, ולא יחוש למצות הכנת סעודת פורים או שאר מצוות. "שהרי אפילו כהנים...", פירוש אף על פי שהיו יכולין לעבוד עבודתן תחלה ואחר כך לקרות המגילה בעשרה, ואפילו הכי צריכין לבטל מעבודתן כדי לשמוע מקרא מגילה בצבור ברוב עם משום דהוי טפי פרסומי ניסא, וכמו שכתבו התוספות פרק קמא דמגילה (ג ע"א ד"ה מבטלין) אם כן כל שכן שאר יחידים.

הטור והב"ח לא התייחסו למקום שבו נשים שמעו מגילה, אך מדברי הטור משמע שאף בזמנו חזרו לקרוא בבית מסיבות שונות. הטור יצא נגד הנהגה זו וכתב שיש לקרוא מגילה בציבור, משום שבדרך זו יש פרסום נס גדול יותר.¹¹

¹¹ הרב יששכר טייכטאל (שו"ת משנה שכיר, אורח חיים, סי' שלב) כתב על מי שנהג לקרוא מגילה בצמצום: "דביומא דפוריא אסור לחלק את הציבור למנין קטנים ולא לעשות מנין דהשכמה, וצריך להכריז דביום פורים לא יהיה רק מנין אחד גדול, ויזרז הכל לבא למנין הזה הגדול... ועתה אהובי, כפי ששמעתי הוא נכבד העיר, אשר חננו ה' בתורה וגדולה, ודבריו נשמעים, אדרבא יתקן את הקלקול הזה בקהלתו, ויתן כבוד להש"ת, ולקיים אזהרת הטור הנ"ל, כי בעוה"ר כעת חזר הקלקול שהיה בימי הטור למקומו, במה שמזלזלין לקרותה שלא בפרסום רב, ואין למנהג מקומו שום היתר ככתוב לעיל, ויהיה ממזכי הרבים".

ד. קריאה בבית הכנסת או בבית

מכאן ואילך נפצל את הדיון בין מקומם של ילדים קטנים וילדות קטנות בבית הכנסת בעת מקרא מגילה למקומן של נשים בעת מקרא מגילה, מאז פסיקת הטור ועד פוסקי זמננו.

1. ילדים קטנים

כאמור קטנים גם היו באים לשמוע את מקרא המגילה בבית הכנסת. הטור (אורח חיים, סי' תרפט) כתב: "מחנכין נמי הקטן בה", ובנוגע להבאת קטנים לבית הכנסת כתב כדברי הרוקח:

ירושלמי. רבי יהושע בן לוי הוה מכניש בני ביתיה וקרי קמיהון. מכאן נוהגין במקצת מקומות להביא קטנים וקטנות לשמוע מקרא מגילה.

הטור למד מהמסופר על רבי יהושע בן לוי שיש להביא קטנים וקטנות לשמוע מקרא מגילה, וכנראה כוונתו לקריאה בבית הכנסת, אף על פי שלפי הסברנו לעיל, רבי יהושע בן לוי קרא לקטנים ולקטנות במסגרת המשפחה.¹²

בשל העובדה שילדים באים לבית הכנסת הנהיגו מנהגים נוספים. הרב דוד אבודרהם (ספר אבודרהם – פורים) כתב:

כתב אבן הירחי נהגו בצרפת ובפרובנציה לומר ש"צ התחלת ארבעת אלו הפסוקים במגילה והצבור משלימין אותם בקול רם, ואח"כ חוזר ש"צ אותם. "איש יהודי", "ומרדכי יצא", "ליהודים", "כי מרדכי". וכל זה להרבבות השמחה לילדים ולכל.

גם הרב יוסף קארו (שולחן ערוך, אורח חיים, סי' תרפט, א) כתב: "ומחנכים את הקטנים לקרותה"¹³, ובסוף הסימן (שם ו) כתב: "מנהג טוב להביא קטנים וקטנות לשמוע מקרא מגילה". סביר להניח שדברים אלו מבוססים על דברי הטור, אם כי הוא לא ציין את מקור המנהג. כאמור לעיל, בשל העובדה שקטנים באים לבית הכנסת למקרא מגילה נוסף מנהג שנועד בעיקרו לחינוך הקטנים. כך הסביר הרב מרדכי יפה (לבוש, אורח חיים סי' תרפט) את מטרת המנהג ואת מטרת בואם של הקטנים לבית הכנסת:

נוהגין להביא קטנים וקטנות לשמוע מקרא מגילה לחנכם במצות פרסום ניסא. ומטעם זה נוהגין הקהל לקרות אלו הפסוקים בקול רם שהם עיקר התחלת הנס וסופו, והם "איש יהודי", "ומרדכי יצא", "ליהודים היתה אורה", "כי מרדכי", כדי לעורר את הקטנים שלא ישנו ויתנו לבם על הקריאה, ומקרין אותם הפסוקים כדי לחנכם.

המטרה בהבאת קטנים לשמוע מקרא מגילה בבית כנסת היא לחנך אותם במצוות פרסום הנס. הרב אליהו שפירא (אליה רבה, אורח חיים סי' תרפט, ס"ק י) הסביר את דברי הלבוש, שכתב שמטרת קריאת הפסוקים הללו היא לעורר את הקטנים: "גם בראותם שינוי בזה שואלים מה זאת, ומתוך כך אתה בא לספר גבורותיו של הקדוש ברוך הוא". שאלת "מה זאת" מזכירה את שאלות הבנים

¹² הרב יששכר תמר (עלי תמר, ירושלמי מגילה ב, ד) כתב על דברי הטור: "ותימה שהרי מקור דברי הטור הוא מרבי יהושע בן לוי והוא היה קורא בביתו? אכן נראה שכוונת הטור והשו"ע הוא כדברי הראב"ה שרבי יהושע בן לוי קרי קמי בני ביתו הקטנים שלא הגיעו לחינוך אלא שידעו להבין ולשאול. תדע לך שכן הוא שהרי כתב 'מכאן נוהגין במקצת מקומות', ואי מיירי בקטנים שהגיעו לחינוך חיובא הוא בכל מקום".

¹³ הרב יחיאל מיכל אפשטיין (ערוך השולחן, אורח חיים, סי' תרפט, ג) הסביר את דברי השולחן ערוך "ומחנכין את הקטנים לקרותה" – "ופשוט הוא דלאו דווקא והכוונה שישמעו קריאת המגילה, ואפשר דהכוונה קריאה ממש כדי שיהיו בקיאים בה".

בליל הסדר. אומנם המגילה נקראת בציבור, בשונה מליל הסדר שההגדה בו נקראת במסגרת המשפחה, ובכל זאת יש רצון שגם הקטנים ישימו לב לתוכן הקריאה עצמה ויתעוררו לשאול ולהתעניין.

דברי הלבוש הללו הובאו אצל הרב ישראל מאיר הכהן מראדין (משנה ברורה סי' תרפט, ס"ק טז), אך בהמשך כתב המשנה ברורה (ס"ק יז-יט) על פי דברי כמה אחרונים:

(יז) קטנים וקטנות – ובלבד שלא יביאו קטנים ביותר שמבלבלין דעת השומעים [מגן אברהם ושאר אחרונים].

(יח) לשמוע וכו' – ועכשיו בעוונותינו הרבים נהפוך הוא. שלבד שאינם שומעים, אלא הם מבלבלים שגם הגדולים אינם יכולים לשמוע, וכל ביאתם הוא רק להכות את המן, ובזה אין האב מקיים מצות חינוך כלל. ובאמת מצד מצות חינוך צריך כל אב להחזיק בניו הקטנים אצלו ולהשגיח עליהם שישמעו הקריאה, וכשיגיע הקורא לזכור שם המן האגגי רשאי הקטן להכותו כמנהגו, אבל לא שיהיה זה עיקר הבאת הקטן לבית המדרש. (יט) מקרא מגילה – ועכשיו ראוי לכל אחד שיהיה לו מגילה כשרה ולקרוא בלחש מלה במלה. דאי אפשר לשמוע מהש"ץ מחמת רעש ובלבול שמכים בעצים ומשמיעים קול. וראוי לכל ישראל לנהוג כן מי שהיכולת בידו.

נראה מדברי המשנה ברורה שיש להביא רק ילדים בגיל חינוך, כלומר לא "קטנים ביותר", אף על פי שבימינו גם הם עלולים להפריע למהלך הקריאה. בביאור הלכה (סי' תרפט סעיף ו) כתב עוד על דברי השולחן ערוך:

מנהג טוב להביא וכו' – הנה בודאי כונת המחבר הוא דוקא על קטנים שהגיעו לחינוך. דהקטנים ביותר רק מבלבלין כמו שכתב המגן אברהם. וא"כ מאי שייך מנהג טוב, הלא מדינא מחוייב לחנכם בקריאת המגילה או עכ"פ בשמיעה וכו"ל, ואולי דבזה היה יוצא אם היה קורא לפנייהם בביתם. אבל כדי לפרסם הנס ביותר מנהג להביאם בביהמ"ד שישמעו בצבור כדי לחנכם שגם בגדלותם ישמעו בצבור.

על פי דבריו יש להביא לבית הכנסת קטנים שהגיעו לגיל חינוך. קטנים מתחת לגיל חינוך מפריעים למבוגרים. המטרה היא לחנכם לכך שגם כשיגדלו יבואו לשמוע מגילה בציבור, שכן הנס מתפרסם טוב יותר, שהרי כדי להוציא אותם ידי חובה היה אפשר להסתפק במקרא מגילה בבית. אפילו המשנה ברורה, שכתב שהקטנים שבגיל חינוך באים לבית הכנסת עסוקים רק במה שקשור להכאת המן, לא הורה להחזיר את הקריאה למסגרת הביתית, מאחר שהחינוך לפרסום הנס חשוב. אלא שעל ההורים מוטלת החובה להשגיח על הקטנים שיקשיבו לקריאה, ושידעו שהיא העיקר ולא הכאת המן.

הרב יעקב ברייש (שו"ת חלקת יעקב, א, סי' רלב; ג, סי' קמד) העיר על פרשנות המשנה ברורה לדברי השולחן ערוך: "מנהג טוב להביא קטנים וקטנות לשמוע מקרא מגילה". לפי הרב ברייש:

מלשון זה נראה בעליל דאפילו קטנים שלא הגיעו לחינוך החיוב משום מנהג טוב להביאם משום פרסומי ניסא. וקצת תימה על המשנה ברורה בביאור הלכה סוף סי' תרפט, דכתב דכאן מיירי בהגיע לחינוך דבקטנים ביותר מבלבלין, כמו שכתב המגן אברהם. והרואה יראה דכאן מיירי אפילו בלא הגיע לחינוך, ואפילו הכי מחויב האב להביאם משום פרסום נס, וכמובן באופן שאין מבלבלין.

ההבדל ביניהם אינו גדול. אם יש ילדים קטנים שעדיין לא הגיעו לגיל חינוך, או כאלו שכבר הגיעו לגיל חינוך אך מפריעים לציבור לשמוע מגילה, אין להביאם לבית הכנסת; אם הביאו אותם והתברר שהם מפריעים ולא מאפשרים לשמוע כראוי את המגילה, יש להוציאם. ההנחה היא שאפשר להסביר מראש לילדים שהגיעו לגיל חינוך איך להתנהג בעת קריאת המגילה ושעיקר המצווה היא שמיעת המגילה, ושלא יפריעו לאחרים. אם הם אינם עומדים בזה, אין מקומם בבית הכנסת.¹⁴

2. נשים

נשים חייבות במקרא מגילה, ולפי רבי יהושע בן לוי (ד ע"א) הנימוק הוא מפני שאף הן היו באותו הנס. בירושלמי (ב, ה) הובאה אמירה בשמו של בר קפרא ומעשה מרבי יהושע בן לוי:

בר קפרא אמר צריך לקרותה לפני נשים ולפני קטנים שאף אותם הוו בספק.
רבי יהושע בן לוי עבד כן מכנש בנוי ובני בייתה וקרי לה קומיהון.

הטור (אורח חיים סי' תרפט, א) פסק: "ונשים נמי חייבות בקריאתה" וכך כתב בשולחן ערוך (שם): "הכל חייבים בקריאתה, אנשים ונשים... " (שם).¹⁵ הטור והשו"ע לא כתבו היכן תשמענה הנשים מקרא מגילה. להלן נעיין בדברי כמה פוסקים שבאו אחרי השולחן ערוך ושהתייחסו לעניין זה. הרב אברהם גומבינר (מגן אברהם, שם ס"ק א) כתב על דברי השולחן ערוך: "ונשים – ולכן צריך לקרותו בביתו לפני הבתולות". הוא כתב רק על נשים צעירות שאינן נשואות, ולא התייחס לשאלה היכן נשים נשואות קוראות מגילה. הוא לא כתב מה הבסיס לדבריו, שיש לקרוא את המגילה בפני נשים צעירות בבית. הרב אברהם דנציג (חיי אדם, כלל קנה, ז) כתב:

ואפילו יכול לכנס עשרה, מכל מקום מצוה מן המובחר לילך לבית הכנסת הוא ואשתו ובניו לשמוע המגילה ברוב עם.

עוד כתב (שם יא):

וכיון שהנשים חייבות, לכן צריך כל אחד לקרוא בביתו לפני המשרתת ובנותיו.

הרב דנציג הבחין באופן ברור בין מקום קריאת המגילה של נשים נשואות ונשים שאינן נשואות ומשרתות.

הרב יוסף תאומים (פרי מגדים, אורח חיים אשל אברהם, סי' תרפט, א) כתב:

ואף הנשים ההולכות לבית הכנסת בעזרת נשים אין שומעין כלל המגילה, ואני תמה היאך יוצאים.

ושם (ס"ק ו) הוסיף עוד:

וכבר כתבנו [ס"ק א] דצ"ע דנשים אין שומעין כלל המגילה, אף בעזרת נשים אי אפשר לשמוע להם. ובירושלמי [מגילה פ"ב הלכה ה] רבי יהושע בן לוי הוי מכניש בני ביתה וקרי קמיהון. ובסימן תר"ץ בט"ז [ס"ק ו] דאף על פי שאין מבינות לשון הקודש יצאו. אם כן אשה חכמה ראוי שיהיה לה מגילה כשירה בלשון הקודש, ותשמע הברכה משליח ציבור ותקרא לעצמה בעזרת נשים. ולפני הבתולות יקרא בביתו בלא ברכה, רק תשמע היא.

¹⁴ עוד בעניין זה: הרב יצחק יוסף (ילקוט יוסף – פורים [מהד' תש"פ], עמ' תעט–תפ).

¹⁵ הגר"א (שולחן ערוך שם) ציין שיש מחלוקת בין התוספתא לגמרא וכתב: "ההיא תוספתא לאו דסמכא היא דגמרא פליג על התוספתא, שהרי רישא 'הכל חייבין' אמרינן בגמ' [ערכין ב ע"ב] דאתי לאתויי נשים".

הפרי מגדים הצביע על בעיה מעשית. קשה מאוד לשמוע את המגילה בעזרת הנשים. הוא הציע פתרון לנשים שיושבות בעזרת הנשים, אך כתב שלפני הרווקות יש לקרוא מגילה בבית, בלי לנמק דבריו.

הרב שלמה גאנצפריד (קיצור שולחן ערוך סי' קמא, ז) כתב באופן הבא:

חייב כל אדם בין איש בין אשה לשמוע קריאת המגילה בלילה וביום. ולכן גם הבתולות יש להן ללכת לבית הכנסת, ואם אינן הולכות צריכין לקרות לפנייהן בבית.

דברים דומים כתב הרב יחיאל מיכל אפשטיין (ערוך השולחן, אורח חיים סי' תרפט, ג):

וכיון שנשים חייבות, לכן הבתולות שהגיעו ל"ב שנים ויום אחד חייבות לשמוע מקרא מגילה, וכל אדם צריך לקרות בביתו לפני הנשים והבתולות, או שילכו לבית הכנסת של נשים.

"בית הכנסת של נשים" הוא עזרת נשים, אין כוונתו למסגרת מיוחדת שנשים קוראות שם מגילה. בהקשר למנהג להכות את המן, הוא כתב (ערוך השולחן, אורח חיים סי' תרצ, כג):

והמנהג שהתינוקות מכין את המן הוא מנהג קדמון. אך יזהרו לבלי להכות בקולות בעצים גדולים, ומבלבלים המגילה ופוערים פיהם בשחוק וקולות ואין השומעים יכולים לשמוע כראוי. ואם אי אפשר למחות בהם, מוטב לקרות בביתו במנין, אף שבבית הכנסת יש רוב עם והדרת מלך, אבל כיון שהבלבול גדול אי אפשר לשמוע כראוי, ובפרט הנשים.

על פי הרב גאנצפריד והרב אפשטיין אין הבחנה בין נשים נשואות לרווקות, גם נשואות וגם רווקות ישמעו מגילה בבית הכנסת או בבית. אך הרב אפשטיין ציין שבגלל הרעש שיש בעת שמכים בהמן אי אפשר לשמוע מקרא מגילה כראוי, ובמיוחד הנשים שנמצאות בעזרת הנשים, ואם אי אפשר למנוע זאת, עדיף לקיים מניין בבית ולקרא שם מגילה.

הרב ישראל מאיר הכהן מראדין (משנה ברורה סי' תרפט, א) כתב:

צריך האיש לקרותה בביתו לפני הבתולות והמשרתות. ובקצת מקומות נוהגין שהם הולכות לבית הכנסת לעזרת נשים לשמוע הקריאה. אכן צ"ע איך יוצאין שם נשים, דאי אפשר לשמוע שם כדין.

המשפט הפותח את דבריו דומה מאוד לדברי המגן אברהם. בהמשך הוא ציין שיש קצת מקומות שבהם הנשים נוהגות ללכת ולשמוע מקרא מגילה בבית הכנסת, והוא גם הצביע על בעיה מעשית, שבעזרת הנשים קשה מאוד לשמוע את קריאת המגילה כדין.

נראה שבעיה זו קשורה גם לדברים שהוא כתב (משנה ברורה סי' תרפט ס"ק יט) על הרעש שיש בעזרת גברים: "דאי אפשר לשמוע מהש"ץ מחמת רעש ובלבול שמכים בעצים ומשמיעים קול".¹⁶ ייתכן עוד שהשטח של עזרת הנשים בבית הכנסת בעבר היה קטן, וכשיש הרבה נשים יש המולה ורעש, נוסף על הרעש וההמולה שיש בפורים גם בעזרת הגברים, וכל בית כנסת לגופו. אכן, הרב יעקב חיים סופר (כף החיים שם ס"ק ג) כתב:

ויש לומר דאין כל המקומות שווים. ואין הכי נמי, דאם לא שמעו בטוב צריך לחזור ולשמוע אותה בבית מן האנשים.

¹⁶ הרב ישראל מאיר הכהן מראדין התייחס מספר פעמים לבעיית ההפרעה שיש בעת שמיעת המגילה בעקבות ההכאות כשמזכירים את המן (משנה ברורה, תרץ ס"ק ד, יט, כו, נט-ס).

הדיון עד עתה התבסס על ההנחה שנשים נשואות ישמעו מגילה בבית הכנסת, ואם אי אפשר או שהן אינן שומעות היטב את המגילה בעזרת נשים, ישמעו בבית. בנוגע לנשים רווקות יש פוסקים שכתבו שישמעו את קריאת המגילה בבית, אך יש שכתבו שעליהן לבוא לבית הכנסת. קריאה בבית היא רק כשקשה לשמוע בעזרת הנשים שבבית הכנסת. הדבר משתנה ממקום למקום, ובמקומות שיש עזרת נשים נוחה וניתן לשמוע בבהירות את הקריאה, נשים יכולות לצאת ידי חובה בקריאה זו.¹⁷

הרב יעקב ברייש (שו"ת חלקת יעקב, אורח חיים, סי' רלב) כתב אחרת:

במגן אברהם ריש סי' תרפ"ט מבואר להדיא לקרות המגילה לפני הבתולות בביתו, מזה מבואר דלגבי נשים ליכא שום עדיפות של ציבור. וצריך ביאור, כיון דנשים חייבות במקרא מגילה כמו אנשים שאף הן היו באותו הנס, מדוע ישתנו במצותן? ... רובם ככולם פוסקים דקריאה בציבור רק משום פרסומי ניסא ומשום רוב עם הדרת מלך ורק לכתחילה. אם כן כיון דבנשים שייך הא ד"כל כבודה בת מלך פנימה" (תהילים מה, יד) ... ואף דכמה נשים דילן הולכין לבית המדרש לשמוע מקרא מגילה, לא שייך לומר דשוויהו עליהו חובה ... מסקנא דמילתא דאין שום עדיפותא לנשים לילך לביהמ"ד לשמוע מקרא מגילה, וכן נראה מדברי המשנה ברורה ריש סי' תרפ"ט שכתב: "ובקצת מקומות נוהגין שהן הולכות לבית הכנסת לעזרת נשים לשמוע הקריאה, וצ"ע איך יוצאין שם נשים, דאי אפשר לשמוע שם כדין".

לדבריו, נשים אינן צריכות לבוא לבית הכנסת לשמוע מקרא מגילה. קריאת מגילה בבית הכנסת היא "רק משום פרסומי ניסא ומשום רוב עם הדרת מלך ורק לכתחילה", וכנגד זה עומד העיקרון "כל כבודה בת מלך פנימה", ולכן אין חובה שנשים יבואו למקרא מגילה בבית הכנסת.¹⁷ העובדה שיש נשים שכן הולכות אינה מעניקה למנהג זה מעמד של חובה. הוא הזכיר גם את דברי המשנה ברורה, שכתב על הקושי בשמיעת המגילה בעזרת הנשים. יש להעיר שעד עתה לא נזכר כלל בסוגיה ובפוסקים השיקול שנשים לא יבואו בגלל הפסוק "כל כבודה בת מלך פנימה". נשים יוצאות ובאות בכל מקום ציבורי, ואף באות לבית הכנסת, במיוחד בחגים ובזמנים נוספים (לשמוע שופר; לאמירת "כל נדרי"; לשמוע פרשת זכור; לאמירת "זכור"; לכבוד חתן בר מצווה; לכבוד שבת חתן; ועוד). לא נראה שדווקא בהקשר של מקרא מגילה יש להחיל את הפסוק "כל כבודה בת מלך פנימה".¹⁸ אכן, גם רבי יהושע בן לוי שקבע בניגוד לתוספתא שנשים חייבות במקרא מגילה, יישם את קביעתו בקריאת מגילה לבני הבית בביתו ולא בבית הכנסת, אך לא נזכר שעשה כן בשל הפסוק "כל כבודה בת מלך פנימה". כאמור לעיל, ייתכן שרבי יהושע בן לוי הבין שקריאת המגילה לבני המשפחה בבית, ואולי גם בעת המשתה, היא היישום הנכון והעמוק של הפסוק: "משפחה ומשפחה".

¹⁷ גם הרב מנשה הקטן (שו"ת משנה הלכות, יז, סי' צב) הסביר את נימוקו של רבי יהושע בן לוי בהקשר לפסוק: "כל כבודה": "צריך לקרותו לפני הבתולות בביתו דוקא, כי 'כל כבודה בת מלך פנימה' וכמו שעשה ר' יהושע בן לוי, ואם כן ר' יהושע בן לוי הלכה למעשה אתא לאשמועינן, דבבית דוקא" (ראה גם שו"ת משנה הלכות, ד, סי' פב).

¹⁸ החתם סופר (שבת כא ע"ב) רמז שפסוק זה הוא נימוק מדוע נשים לא נוהגות להדליק נר חנוכה: "בתחילה כשתקנו נר איש וביתו על פתח ביתו מבחוץ ונמצאו בישראל מהדרין שיצאו לחוץ והדליקו בעצמם נוסף על הדלקת של בעל הבית, אז לא נמצא שום אשה שתהיה מהמהדרים, כי אין כבודה לצאת בחוץ ברשות הרבים לעתותי ערב ולהדליק בין האנשים. נהי אם אין האיש בביתו ועליה מוטל מצות הדלקה על כרחא תצא לחוץ להדליק. מכל מקום אם יש כאן זכר המדליק אין מן החסידות שתחמיר על עצמה בזה ותביא עצמה לידי חשדא". אך גם בהקשר של הדלקת נרות חנוכה, יש להעיר שלא נזכר פסוק זה בהקשר של חובת נשים בהדלקה.

ממכלול המקורות בנוגע למקום שנשים ובנות ישמעו בו מקרא מגילה יוצא כך: על פי הרב יוסף קארו (שולחן ערוך, אורח חיים סי' תרפט, ו): "מנהג טוב להביא קטנים וקטנות לשמוע מקרא מגילה". נשים ונערות – עליהן לשמוע מגילה בבית הכנסת או בבית. יש פוסקים שהעדיפו שהן ישמעו בבית מאחר שקשה מאוד להקשיב כראוי למקרא המגילה בעזרת נשים, ויש פוסקים שהעדיפו לכתחילה שנשים ישמעו מגילה בבית.¹⁹

זה כמה שנים שיש מקומות שנשים מתכנסות בהם למקרא מגילה, ואישה היא זו שקוראת את המגילה בפני חברותיה. גם קריאה זו נעשית במסגרת המונית ומגדילה את פרסום הנס, בשונה מקריאה בפני נשים במסגרת משפחתית. אולם יש להעיר שמאחר שאין מדובר בדרך כלל בהתכנסות קבועה, אלא התאספות של נשים רק לצורך מקרא המגילה, אין לפרוש מהציבור, ובוודאי אין לקרוא מגילה באותו זמן שהציבור קורא את המגילה בבית הכנסת הקבוע. אדרבה, "ברב עם הדרת מלך" ו"פרסום הנס" מתקיימים עם הציבור כולו – גברים ונשים, בבית הכנסת שבו הציבור מתפלל.²⁰ כך פסק הרב יוסף קארו (שולחן ערוך, אורח חיים סי' תרצ, יח): "מגילה ב"ד ובט"ו צריך לחזור אחר עשרה".²¹ על הלכה זו כתב הרב ישראל מאיר הכהן מראדין (משנה ברורה שם סי' ק סב):

לחזור אחר עשרה – ואם בעת ההוא קורין אותה בצבור בבית הכנסת, אז אפילו יש לו מאה אנשים בביתו, מצוה לילך לשם משום "ברוב עם הדרת מלך". וכן מי שהיה ביתו סמוך לבית

¹⁹ מקורות רבים בעניין נמצאים בדברי הרב יצחק יוסף (ילקוט יוסף – פורים [מהד' תש"פ] עמ' שיב-שיז).
²⁰ במובן מסוים מתאימים לכאן גם דברי הרב יוסף קארו (שולחן ערוך, אורח חיים סי' תרצ, יא) שכתב: "יש למחות ביד הקוראים לנשים המגילה בלשון לעז, אף על פי שכתובה בלשון בלעז". הרב דוד הלוי (טורי זהב, ט"ז שם סי' ק ז) נימק מדוע יש למחות: "שאין להניח הדרך שדרכו בו אבותינו הקדושים ולילך בדרך צר ודוחק בהכשר". כך גם בנוגע למסגרת שבה נשים קוראות מגילה. לאורך הדורות נשים היו באות לבית הכנסת ושומעות מגילה עם כל הציבור, ולא מקימות מסגרת של נשים שקוראות מגילה. הרב אברהם גומבינר (מגן אברהם שם סי' ק ו, והגר"א שם ב) כתבו בשם זוהר חדש (רות מז ע"ב): "ואמר רבי אבא: נשים חייבות במקרא מגילה אבל הן אינן קוראות לאחרים, אבל חייבות לשמוע מפי המברך". הרב יוסף חיים (בן איש חי, שנה ראשונה פר' תצוה סעיף א): "אך הנשים אע"פ שידועים לקרות ישמעו מן האנשים. וכן המנהג בעיר הקודש תוב"ב [= ירושלים] שמעולם לא נשמע שהאשה קראה מגילה". הרב צבי שכתר (ארץ הצבי, עמ' צט; פניני הרב, עמ' פב אות ג) סיפר ששאלו את הרב יוסף דב סולובייצ'ק בנוגע למקרא מגילה של קבוצת נשים והוא אסר. הרב יעקב אריאל (בתוך: הרב יעקב אפשטיין, חבל נחלתו, ד, עמ' 104) כתב: "פרישתן של נשים מהציבור למנין פרטי נוגדת את רוח ההלכה, כי היא ממעטת את פרסום הנס. וכל זה לשם מה? רק לשם מתן אפשרות לאישה לקרוא. אין כאן כוונה לשם שמים, אלא רק להביע מחאה חברתית באמצעות המגילה. זו לא דרכה של תורה (ראה גם: שו"ת אגרות משה, אורח חיים ד, סי' מט). קריאת מגילה על ידי אשה מותרת רק למקרה חריג שאשה לא שמעה קריאת המגילה בציבור ואין מי שיקרא לה". דברים דומים כתב הרב יעקב אריאל ("האשה בעידן המודרני לאור ההלכה", הלכה בימינו, עמ' 214–215). במקום אחר כתב הרב יעקב אריאל ("תפילת נשים רבות ביחד", שו"ת באהלה של תורה, ז, סי' יח): "עשר נשים הקוראות לעצמן מגילה מצטרפות לעשרה משום פרסומי ניסא (כגון אימהות שאינן יכולות לשמוע עם הציבור) ונשים רבות עדיפות על פני נשים מעטות. כמות גדולה של נשים יש בה הדרת מלך יותר מכמות קטנה". יש להוסיף עוד שייתכן מצב שנשים מתפללות במסגרת קבועה במשך כל השנה וזהו בית הכנסת שלהן (אולפנה, מדרשה וכד'), ואין להן אפשרות לשמוע מגילה בבית הכנסת שבאותו מקום – יישוב, שכונה, עיר וכד', למשל כשמספר הבנות גדול מאוד ואין מקום בעזרת הנשים של בית הכנסת, במיוחד כשנשות בית הכנסת באות גם כן. במצב כזה הן רשאיות לקיים קריאת מגילה משל עצמן. אך אם הן מתפללות במקום הקבוע שלהן כשיש מניין של גברים, כמו בשבת ובחג, והגברים הם החזנים ובעלי הקריאה, כך יש לנהוג גם במקרא מגילה. ראה: הרב משה פיינשטיין (שו"ת אגרות משה, ד, אורח חיים סי' קנו).

²¹ האם אישה רשאית לקרוא לעצמה? ראה: הרב יעקב אריאל ("קריאת מגילה ע"י אשה לעצמה", שו"ת באהלה של תורה, ב, סי' קה).

הכנסת וחלונותיו פתוחות לבית הכנסת אפילו הכי צריך לילך לבית הכנסת לכולי עלמא משום ברוב עם.

כך כתב גם המשנה ברורה (שער הציון סי' תרפז, ס"ק י) אף בנוגע למניין קבוע של גברים שמתקיים שלא בבית כנסת:

אם בעל הבית יש לו מנין בביתו, אף שהמנין שלו הוא בקביעות, מסתברא דצריך לילך לבית הכנסת שבעיר משום פרסומי ניסא.²²

נשים שאינן יכולות להשתתף בקריאת הציבור (אימהות לילדים קטנים וכד') תשמענה אחר כך במסגרת המשפחה או בקריאת מגילה מיוחדת לנשים.²³

סיכום

בתחילה היו קוראים את המגילה במסגרת המשפחה או בחבורות, ואולי אף בסעודת פורים. בדומה לליל הסדר, הכול יושבים ומספרים בשבח הניסים שעשה לנו הקב"ה, וקריאתה זו הללה. בשלב מסוים הנהיגו לקרוא בציבור, אולי מפני שקטנים היו אלו שקראו את המגילה בפני הנוכחים, וכדי שהקריאה תהיה ברוב עם. המעבר לקריאה ברבים חל בימי התנאים. יחד עם זאת, היו אמוראים, כמו בר קפרא ורבי יהושע בן לוי, שקראו מגילה בבית לבני ביתם. זה היה חידושו של רבי יהושע בן לוי שקבע שנשים חייבות במקרא מגילה מפני שאף הן היו באותו הנס.

ראשונים כתבו שמנהג טוב הוא שנשים וילדים קטנים שמבינים ויודעים מה משמעות הקריאה יבואו למקרא מגילה בבית הכנסת. אחרונים כתבו שנערות ישמעו מגילה בבית הכנסת, ואם קשה לשמוע את המגילה בעזרת נשים בשל רעש והמולה ובשל הכאות המן, מוטב שישמעו מקרא מגילה בבית. את הרעש עושים בדרך כלל ילדים שטרודים בהכאות המן או שאין להם סבלנות לשמוע את כל מקרא המגילה, ולכן כתבו הפוסקים שיש להסביר לילדים שהעיקר הוא לשמוע את המגילה ולא להכות המן. אחרונים כתבו שלכתחילה על נשים לשמוע מגילה בבית מפני ש"כל כבודה בת מלך פנימה", אף על פי שנימוק זה לא נזכר כלל בעבר.

במהלך השנים התקבע בקהילות רבות לקרוא מגילה לנשים – בבתים או בבית הכנסת. מדובר על נשים שלא יכולות לבוא בזמן הקריאה של כל הציבור (בשל הטיפול בילדים קטנים וכד'). אין זה נכון לקרוא במקום אחר לנשים שיכולות לבוא לקריאה בזמן שקוראים בו בציבור, וכפי שכתבו פוסקים כך גם בנוגע לגברים המתפללים במניינים לא קבועים. יש לקרוא את המגילה בבית הכנסת שבו מתפללים בקביעות "ברב עם הדרת מלך".

²² אפשר להוסיף את דעתו של בעל העיטור (הובא בטור אורח חיים סי' תרצא) שכתב שפרסום הנס הוא רק בבית כנסת, ולא בכל מקום התאספות אנשים לשמוע קריאת מגילה. הטור חלק עליו, וטען שבכל התכנסות של עשרה יש פרסום הנס. ראה גם: הרב צבי פסח פרנק (מקראי קדש – פורים, עמ' קמג–קמד).

²³ על קריאת מגילה מיוחדת לנשים שלא יכלו להשתתף בקריאה עם כל הציבור בבית הכנסת ראה: הרב אליעזר וולדינגברג (שו"ת ציץ אליעזר, יג, סי' עג); הרב עובדיה יוסף (שו"ת יביע אומר, ח, אורח חיים סי' נו); הרב משה הררי (מקראי קדש – פורים, עמ' 134–135); הרב יוסף צבי רימון (פורים – הלכה ממקורה, עמ' 131–136).